

Malaysian Journal of Social Sciences and Humanities (MJSSH)

Volume 1, Issue 3, June 2016

e-ISSN : 2504-8562

Journal home page:
www.msocsciences.com

Faktor dan Proses Pembangunan Dasar Pertahanan Negara Malaysia

Mohamad Faisal Keling¹, Mohamad Hanapi Mohamad¹, Mohamed Fajil Abdul Batau²

¹College of Law, Government and International Studies, Universiti Utara Malaysia (UUM)

²Faculty of Administrative Science and Policy Study, Universiti Teknologi Mara (UiTM)

Correspondence: Mohamed Fajil Abdul Batau (fajil_batau@ns.uitm.edu.my)

Abstrak

Artikel ini menjelaskan proses pembangunan Dasar Pertahanan Negara (DPN) yang dijalankan oleh ATM dan kerajaan. Dalam bab ini juga, ia akan menyentuh mengenai proses awal pembangunan dari sudut perkembangan politik antarabangsa ketika dan selepas Perang Dingin (1991) rantau Asia Tenggara dan ancaman yang mempengaruhi pembangunan pertahanan. Selain itu, penulisan ini menjelaskan mengenai proses pembangunan dasar pertahanan Malaysia yang diamalkan semenjak tahun 1957 hingga 2010. Kandungan DPN yang dibentuk semenjak 1957 melibatkan pelbagai aspek seperti kepentingan kawasan serantau kepada Malaysia, konsep pertahanan dan prinsip pertahanan negara. Penulisan ini juga menyentuh secara terperinci terhadap aspek yang dinyatakan dalam kandungan DPN khususnya prinsip pertahanan self-reliance, prinsip pertahanan kerjasama serantau dan prinsip pertahanan bantuan luar. Selain itu, penulisan ini turut menjelaskan mengenai pelaksanaan beberapa strategi pertahanan yang dilaksanakan ATM seperti pertahanan cegah rintang, pertahanan ke hadapan, diplomasi pertahanan dan pertahanan menyeluruh. Bagi memperincikan proses pembangunan pertahanan negara, bab ini akan menyentuh usaha dan proses pembangunan setiap cabang perkhidmatan ATM iaitu TDM, TLDM dan TUDM.

Kata kunci: dasar pertahanan, angkatan tentera Malaysia, strategi pertahanan

Factors and Development of Malaysia's National Defense Policy

Abstract

This article describes the development process of the National Defence Policy (NDP), which is executed by the Malaysian Armed Forces (MAF) and government. In this chapter, it will touch on the early development of the international political developments during and after the Cold War (1991), the Southeast Asian region and threats that affect the development of the defense. In addition, this paper describes the development process of the Malaysian defense policy adopted since 1957 to 2010. The NDP formed since 1957 involves various aspects such as the importance of the region to Malaysia, the concept of defense and the principle of national defense. This article clarify in detail on the aspects as set out in the NDP in particular the principle of self-reliance defense, principal of regional cooperation defense and the principle of the foreign aid defense. In addition, this paper also describes the implementation of a number of defense strategies implemented by MAF as resistant barring defense, forward defense, diplomacy defense, and total defense. To fine-tune the process of national defense developmet, this chapter also will look on the efforts and development process by all branches

of service of MAF which are Malaysian Army (MA), Royal Malaysian Navy (RMN) and Royal Malaysian Air Force (RMAF).

Keywords: defence policy, Malaysia armed forces, defense strategies

Pengenalan

Proses pembangunan pertahanan dan keselamatan Malaysia telah bermula semenjak sebelum tahun 1957 khususnya ketika Tanah Melayu di bawah pemerintahan British. Selepas Tanah Melayu mencapai kemerdekaan ia telah membuka ruang kepada pembangunan dasar pertahanan dan ATM dengan lebih pesat. Antara 1957 sehingga tahun 2010 pelbagai pembangunan dasar dan pembangunan ketenteraan dibangunkan bagi memastikan keselamatan dan kedaulatan negara dapat dilindungi. Perkembangan semasa politik dalaman negara dan ancaman serantau telah menjadi faktor yang mempengaruhi pembentukan dasar pertahanan dan pembangunan ketenteraan Malaysia. Dalam Dasar Pertahanan Negara (DPN), kerajaan telah meletakkan beberapa prinsip pertahanan iaitu prinsip pertahanan *self-reliance*, kerjasama serantau dan bantuan luar. Pengamalan prinsip pertahanan *self-reliance* adalah bermatlamat bagi memastikan Malaysia dapat bergantung pada diri sendiri dalam menghadapi ancaman musuh dan mengelakkan bergantung kepada negara luar. Mohd Najib Tun Abdul Razak (1993) dalam *Malaysia's Strategic Perceptions, Challenges Of The Post Cold Era* menyatakan DPN Malaysia menggariskan tiga asas utama, iaitu kepentingan strategik negara, prinsip pertahanan dan konsep pertahanan. Dalam konteks pertahanan negara, kerajaan telah menetapkan bahawa objektif utama DPN adalah untuk melindungi dan mempertahankan kepentingan Malaysia berteraskan kepada kedaulatan negara, keutuhan wilayah serta kesejahteraan ekonomi¹.

Faktor yang Mempengaruhi Pembangunan Pertahanan Malaysia

Ketika era Perang Dingin

Selepas Perang Dunia Kedua (1945), rantau Asia Tenggara telah muncul sebagai sebuah rantau strategik kepada dua buah kuasa besar dunia yang berusaha memperluaskan ideologi². Persaingan kuasa antara Amerika Syarikat (AS) dan Kesatuan Soviet (KS) telah menyebabkan ancaman konflik dan peperangan di Asia Tenggara. Perluasan kuasa demokrasi dan komunis di kalangan negara Asia Tenggara telah menjadi ancaman keselamatan kepada negara sehingga terbabit dalam peperangan seperti peperangan Vietnam dan pemberontakan dari dalaman negara melalui gerakan pemberontakan komunis. Pembangunan pertahanan dan keselamatan negara juga dipengaruhi oleh faktor persekitaran strategi yang sentiasa berkembang. Tamatnya Perang Dingin pada tahun 1991, telah membawa kepada era baru dalam geopolitik antarabangsa. Keruntuhan Kesatuan Soviet telah mengubah sistem antarabangsa daripada sistem bipolar (1945-1991) kepada sistem unipolar yang didominasi oleh AS. Dalam masa yang sama, geopolitik antarabangsa turut menghadapi kemunculan kuasa-kuasa baru sama ada dalam aspek politik, ekonomi dan ketenteraan seperti di rantau Asia Selatan yang melibatkan kuasa India dan Pakistan, Asia Timur yang melibatkan China, Jepun dan Korea Utara, Eropah dan sebagainya. Setiap negara terpaksa menghadapi perubahan dan cabaran yang berlaku dalam geo-politik antarabangsa dan akan mempengaruhi pembentukan dasar politik, ekonomi dan keselamatan.

Dalam masa yang sama, hubungan antara negara Asia Tenggara juga turut rapuh dengan krisis di peringkat rantau dan konflik dalaman negara³. Pada era 1950-an dan 1960-an, Malaysia dan

¹ Mohd Najib Tun Abdul Razak (1993). *Malaysia's Strategic Perceptions, Challenges of the Post Cold Era*. Kuala Lumpur: Malaysian International Affairs Forum. hlm 12-16

² K.S. Nathan (1998). *Malaysia: Reinventing the Nation, in Asian Security Practice: Material and Ideational Influences*. California: Stanford University Press. hlm 9

³ Mohammed Ayoub (1995). *The Third World Security Predicament: State Making, Regional Conflict And The International System*. Boulder: Lynne Rienner.

kebanyakan negara di rantau AT baru mencapai kemerdekaan daripada negara penjajah. Sebagai sebuah negara yang baru lahir, Malaysia terpaksa menghadapi ancaman dari dalam dan luar rantau. Ancaman dari dalaman rantau adalah dipengaruhi oleh perselisihan berbentuk dua hala dan juga perselisihan yang berbentuk multilateral. Perselisihan berbentuk dua hala terarah kepada masalah di antara negara yang berebutkan wilayah sempadan dan isu gerakan pemisah.

Antara contoh masalah dua hala adalah krisis Malaysia-Filipina yang berpunca daripada tuntutan wilayah Sabah oleh kerajaan Filipina. Kedua-dua negara saling menuntut hak yang menyebabkan wujudnya ketegangan antara kedua-dua negara. Malah masalah ini bertambah serius apabila kerajaan Filipina menuduh Malaysia membantu kegiatan gerakan pemisah Islam Moro di Selatan Filipina. Selain itu, Malaysia turut menghadapi masalah dan ketegangan politik yang melibatkan Thailand yang berpunca daripada tuduhan Thailand ke atas Malaysia yang mendakwa Malaysia membantu gerakan pemisah Islam Patani di Selatan Thailand⁴.

Malaysia turut menghadapi masalah dengan Singapura apabila isu perkauman telah menjadi isu yang membawa tindakan Singapura untuk keluar daripada Persekutuan Malaysia⁵. Manakala idea penubuhan Gagasan Nusantara (Melayu Raya) telah mengakibatkan Malaysia dan Singapura sangsi terhadap Indonesia. Ketegangan hubungan antara Indonesia-Malaysia telah membawa kepada meletusnya Konfrantasi Indonesia-Malaysia pada tahun 1965. Selain itu, ketika era Perang Dingin, Malaysia turut menghadapi masalah dengan campurtangan kuasa besar ke atas Asia Tenggara. Perebakan komunis telah membawa kepada wujudnya *proxy war* oleh kuasa-kuasa besar dunia di Vietnam. Penglibatan AS dan KS dalam Perang Vietnam secara tidak langsung mengancam keselamatan negara Asia Tenggara⁶. Ini kerana masalah ancaman komunis ini merebak ke negara-negara Asia Tenggara termasuk Malaysia yang terpaksa menangani ancaman Parti Komunis Malaya (PKM)⁷.

Selepas Perang Dingin

Keruntuhan Kesatuan Soviet pada tahun 1991 telah membawa dimensi baru dalam geo-politik antarabangsa. Perkembangan ini mempengaruhi dimensi definisi keselamatan yang tidak hanya dilihat dipengaruhi oleh isu-isu tradisional sebaliknya keselamatan turut dikaitkan dengan isu-isu bukan tradisional (*non traditional issues* atau *new security issues*) seperti isu ekonomi, alam sekitar, ekonomi, kemanusiaan dan sebagainya. Perubahan dimensi definisi keselamatan turut berkembang ke rantau dan negara Asia Tenggara. Ancaman keselamatan terhadap negara Asia Tenggara khususnya Malaysia tidak hanya lahir dari dalam rantau sebaliknya turut melibatkan dimensi yang lebih luas iaitu dari luar rantau dan antarabangsa.

---

hlm 5

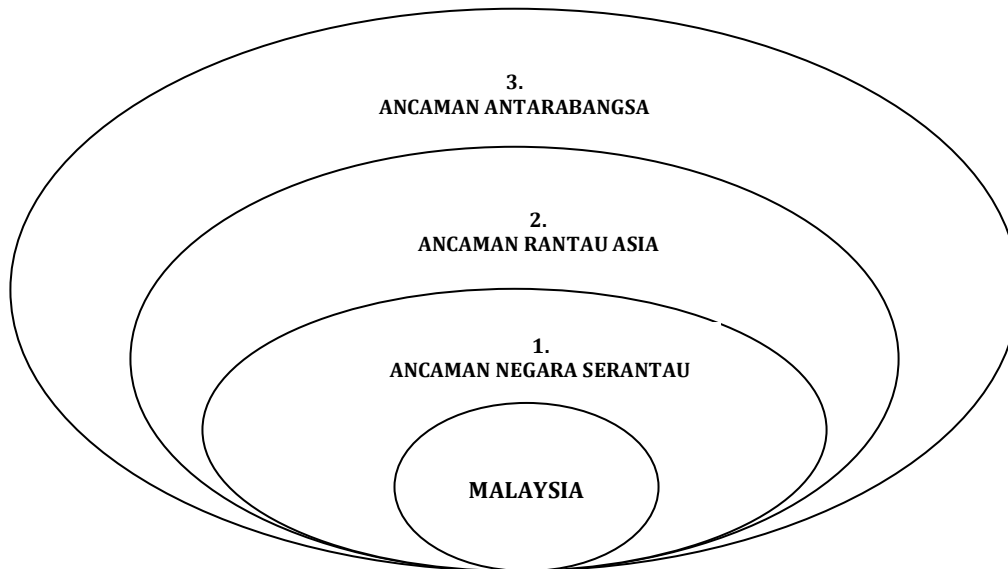
⁴ Jorgensen-Dahl (1982). Op.Cit.hlm 113

⁵ K.S Nathan (1998).Op.Cit.hlm 2

⁶ Yaacov Vertzberger (1982). *The Malacca-Singapore Straits: The Suez of Southeast Asia*. London: Institute for the Study of Conflict. hlm 612

⁷ Malaysia membangunkan DPN dan ATM berdasarkan persepsi terhadap ancaman (*threat perception*). Ia telah disentuh dalam sesi temubual dengan Pegawai Kanan ATM di Ibu pejabat Kementerian Pertahanan, Jalan Padang Tembak. Kuala Lumpur pada 12 Disember 2014.

Ancaman Terhadap Keselamatan Malaysia Selepas Perang Dingin

Sumber: Diubahsuai daripada Mohamad Faisal Keling et.al (2011). *The Malaysia Government's Effort In Managing Military And Defence Development*. International Journal of Business and Social Science. Vol 2. Bil 12. Julai. hlm 183

Berdasarkan gambarajah, ia menunjukkan ancaman terhadap keselamatan Malaysia selepas Perang Dingin. Ancaman terhadap Malaysia selepas Perang Dingin dapat dibahagikan kepada 3 peringkat atau perimeter ancaman iaitu ancaman dari negara terdekat, ancaman daripada rantau Asia yang lain dan ancaman daripada antarabangsa.

“Secara keseluruhan, persekitaran di rantau Asia Pasifik memberi gambaran keadaan keamanan yang kian bertambah baik, walaupun masih wujud beberapa kawasan yang masih tegang...Kawasan serantau yang dianggap penting oleh Malaysia meliputi Asia Tenggara, termasuk kepulauan Andaman dan juga Laut China Selatan. Malaysia melihat sebarang perkembangan di rantau ini (Asia Tenggara) akan juga memberi kesan kepada keselamatan dan pembangunannya”⁸.

Ancaman terhadap Malaysia wujud dari kalangan negara yang berhampiran seperti Indonesia, Thailand dan Singapura. Walaupun hubungan Malaysia dengan ketiga-tiga negara adalah baik, namun ia tidak bermakna tiada ancaman daripada negara berkenaan. Ini adalah selaras dengan perspektif realisme yang menjelaskan *struggles for power* adalah *nature* kepada negara dan peperangan sesuatu yang tidak boleh dielakkan⁹. Walaupun Indonesia tidak mengambil apa-apa pendekatan kekerasan atau tindakan ancaman ke atas Malaysia selepas Perang Dingin, namun sejarah Konfrantasi 1965 menjadi ukuran bahawa Indonesia mampu mengambil tindakan yang sama pada masa akan datang. Malah ketidakstabilan politik dalamannya turut mampu membawa kepada ancaman keselamatan ke atas Malaysia. Begitu juga dengan Thailand, masalah ketidakstabilan politik di wilayah selatannya adalah masalah yang pernah membawa ketegangan antara Malaysia-Thailand dan masalah ini masih berlarutan selepas Perang Dingin. Ancaman daripada Singapura pula, walaupun Singapura tidak pernah mengambil tindakan ketenteraan ke atas Malaysia, namun isu-isu diplomatik yang tertangguh seperti isu air, sempadan, hak dan sebagainya mampu membawa ketegangan antara kedua-dua negara. Malah pembangunan ketenteraan Singapura yang pesat selepas tahun 1965 sehingga membawa kepada

⁸ *Pertahanan Malaysia: Ke Arah Pertahanan Yang Self-reliance*. Kuala Lumpur: Kementerian Pertahanan. 1995. hlm 15 dan 21

⁹ Zakaria Haji Ahmad (1987). *Asian-Pacific Security Into The Twenty-First Century: Political, Economy And Social Trends*. *Asian Defence Journal*. Ogos. hlm 14-22

negara terbaik dalam aspek ketenteraan di Asia Tenggara turut dibimbangi oleh Malaysia¹⁰. Ancaman terhadap rantau Asia Tenggara dan Malaysia selepas Perang Dingin adalah semakin luas kerana ia turut melibatkan perkembangan ketidakstabilan politik dari rantau terdekat seperti Asia Timur dan Asia Selatan yang dibimbangi akan mengancam keselamatan Asia Tenggara. Ancaman terhadap keselamatan Asia Tenggara secara tidak langsung mengancam keselamatan negara di rantau berkenaan. Tindakan China yang membangunkan angkatan pertahanan lautnya semenjak 1990-an dan menuntut hak ke atas wilayahnya di Laut China Selatan adalah satu contoh isu ancaman yang mampu menggugat keselamatan Malaysia dan Asia Tenggara. Tuntutan China ke atas Kepulauan Spratly semenjak tahun 1992 dan pernah menggunakan *gunboat diplomacy* dalam tuntutan menggambarkan ancaman yang perlu dihadapi oleh 6 buah negara yang terbabit termasuk Malaysia¹¹.

“Kecuali negara Brunei, semua pihak yang membuat tuntutan telah menempatkan anggota tenteranya di beberapa buah pulau di kawasan tersebut (rangkaiannya Kepulauan Spratly). Langkah tuntutan terhadap sumber kepulauan dan dasar laut berdasarkan konsep kepulauan dan pertindihan Zon Ekonomi Eksklusif (ZEE) boleh mengakibatkan berlakunya perubahan besar dalam suasana geo-politik di Laut China Selatan dan corak pergerakan perkapalan dan perdagangan. Insiden pulau karang Mischief pada awal 1995 mencerminkan kebimbangan berhubung isu (ancaman) ini”¹².

Selain itu, konflik di rantau Asia Timur dan Asia Selatan seperti konflik China-Taiwan, China-Jepun, Korea Utara-Korea Selatan, Korea Utara-Jepun, China-India, India-Pakistan dan sebagainya adalah satu senario yang menunjukkan ancaman kekerasan ketenteraan boleh berlaku pada bila-bila masa. Ini bermaksud sebarang konflik ketenteraan yang meletus, ia akan turut mengancam keselamatan Malaysia dan Asia Tenggara¹³. Malah lebih buruk lagi, penglibatan kuasa besar AS dan Rusia yang sememangnya mempunyai kepentingan di rantau ini akan meningkatkan lagi ancaman keselamatan¹⁴. Walau bagaimanapun, isu ini kurang mendapat perhatian Malaysia memandangkan persepsi terhadap ancaman tradisional semakin kurang diperkatakan. Dalam masa yang sama, Malaysia dilihat lebih memberi penumpuan dalam aspek pembangunan ekonomi khususnya sektor perindustrian berbanding memberi penumpuan terhadap aspek industri yang berkaitan dengan pertahanan dan keselamatan. Dalam menghadapi ancaman ini, Malaysia telah menggariskan tiga prinsip pertahanannya dalam DPN bagi menghadapi ancaman keselamatan selepas Perang Dingin iaitu melalui prinsip pertahanan yang *Self-Reliance*, Kerjasama Serantau dan Bantuan Luar¹⁵. Walaupun, prinsip pertahanan ini dilaksanakan namun, ia masih menimbulkan keraguan terhadap kemampuan strategi pertahanan ini.

“Implikasi cabaran dari senario-senario ini (ancaman keselamatan) ini memberi alasan kuat untuk renungan sejenak kerana masa hadapan Abad ke 21 akan menjadi lebih mencabar dengan kepantasan perubahan dan bentuk cabaran yang kini semakin samar sifatnya. Sedangkan strategi pembangunan pertahanan Malaysia sekarang masih lagi banyak berpaut kepada pengajaran masa lepas dan juga berasaskan konsep negara maju yang ternyata berlainan asas keutamaannya.”¹⁶

¹⁰ Ibid

¹¹ K.S Balakrishnan (1999). China And The Philippines’ Imbroglio. *Asian Defence And Diplomacy*. Vol.6. Bil 6. June. hlm 48-50

¹² *Pertahanan Malaysia: Ke Arah Pertahanan Yang Self-reliance*. Op.cit.hlm 16

¹³ Dato’ Sri Mohd Najib Tun Hj Abdul Razak (2011). Teks Rasmi Ucapan Dato’ Sri Mohd Najib Tun Hj Abdul Razak Perdana Menteri Malaysia Reinforcing National Defence & Security: A Revisit. Dalam *MIDAS Conference, Strengthening Nation’s Defence Security*. 13 September 2011. hlm 33-34.

¹⁴ Baladas Ghoshal (2005). Strategic And Security Environment In East Asia. *Asian Defence Yearbook 2005*. hlm 4-8

¹⁵ Maklumat diperolehi daripada sesi temubual Pegawai Kanan Bahagian Dasar dan Perancangan Strategik bagi pihak Menteri Pertahanan (2014) pada 11 Oktober 2014. Lihat juga dalam *Pertahanan Malaysia: Ke Arah Pertahanan Yang Self-reliance*. Op.cit.hlm 22

¹⁶ Md.Zaki Md Zain (2005). Senario Masa Hadapan Persekitaran Pertahanan: Panduan Halatuju Pembangunan Pertahanan Negara. *Pembentangan Kertas Kerja*. Konferen Kebangsaan Pertahanan Strategik Dan Keselamatan Serantau (Perkasa). Putrajaya: Pusat Konvensyen Antarabangsa. 24-26 Mei. hlm 3

Pembangunan Dasar dan Pertahanan *Self-Reliance* Malaysia

Menurut Muthiah Allappa (1987) dalam *Defence Spending in Southeast Asia – Malaysia: From the Commonwealth Umbrella to Self-Reliance*¹⁷ menyatakan perubahan dalam dimensi ancaman keselamatan selepas Perang Dingin (1945-1991) telah memberikan kesan ke atas Malaysia. Walaupun Malaysia telah bergerak ke arah pembangunan pertahanan yang lebih baik, namun permasalahannya Malaysia masih bergantung kepada strategi yang lama. Dan ia sepatutnya memerlukan perubahan bagi memastikan Malaysia dapat melindungi keselamatannya di abad ke 21. Strategi pertahanan Malaysia semenjak 1980-an telah beralih kepada strategi pertahanan *self-reliance* ketika era Tun Abdul Razak. Perubahan ini dipengaruhi oleh kelemahan dalam strategi yang terlalu bergantung kepada bantuan luar. Tindakan Britain yang pernah menarik diri daripada perjanjian AMDA pada tahun 1967 dan tindakan Britain yang lewat memberi reaksi terhadap permohonan Malaysia bagi mendapatkan bantuan sokongan selepas peristiwa 13 Mei 1969 telah menimbulkan keraguan di kalangan pemimpin Malaysia terhadap kesungguhan kuasa besar Britain dalam menjamin keselamatan Malaysia. Justeru, Malaysia telah mengambil pendekatan untuk mula melaksanakan pembangunan ketenteraan secara sendiri¹⁸.

Selepas Malaysia mencapai kemerdekaan, DPN adalah berlandaskan dasar luar negara (*foreign policy*) selepas kemerdekaan. Ia berasaskan dasar luar yang diamalkan oleh penjajah (British) yang mengamalkan anti komunis. Ia adalah selaras dengan dasar yang diamalkan British semenjak 1948-1960 di mana British telah menumpukan usaha untuk menghapuskan komunis termasuk melaksanakan undang-undang darurat sehingga tahun 1960. Penubuhan AMDA pada tahun 1957 juga adalah satu perjanjian yang menjadi teras sokongan dasar pertahanan British kepada Tanah Melayu. DPN selepas era kemerdekaan adalah berteraskan kepada dasar luar yang diamalkan dan dipengaruhi oleh British yang mengamalkan anti komunis. Pada ketika ini angkatan tentera Tanah Melayu telah memberikan penumpuan terhadap penghapusan gerakan komunis dengan pelbagai operasi ketenteraan termasuk perlaksanaan undang-undang darurat sehingga tahun 1960. Dalam masa yang sama, usaha melindungi keselamatan Tanah Melayu telah diperkembangkan dengan perjanjian pertahanan AMDA pada tahun 1957. Perjanjian ini menunjukkan dasar kerajaan Tanah Melayu yang bersedia untuk bekerjasama dengan British bagi menentang gerakan komunis. Keadaan ini telah mempengaruhi kerajaan Persekutuan Tanah Melayu yang dipimpin oleh Tunku Abdul Rahman meneruskan dasar anti komunis dan berusaha membasmi pemberontakan komunis di Malaysia¹⁹. Namun pada tahun 1962 iaitu dua tahun selepas penarikan balik undang-undang darurat, parlimen telah mencadangkan untuk menguatkan ATM dan memperluaskan peranan untuk membantu pihak polis dalam memelihara dan menjaga keselamatan negara daripada ancaman dalaman dan luaran. Cadangan ini dikenali sebagai *Dynamo Plan*, namun ia gagal dilaksanakan apabila dikritik dan ditolak oleh British kerana melibatkan kos yang besar di luar kemampuan Tanah Melayu²⁰.

Tugas ATM antara tahun 1963-1968 bukan hanya menghadapi ancaman komunis dan menjaga keselamatan Semenanjung Tanah Melayu sebaliknya ia turut membabitkan Sabah dan Sarawak berikutan kemasukan Sabah dan Sarawak ke dalam Persekutuan Malaysia pada tahun 1963. ATM juga bertanggungjawab bagi menjaga keselamatan dan pertahankan kawasan perairan yang merangkumi perairan Selat melaka, Laut China Selatan sehingga ke Andaman²¹. Malah dalam tempoh ini, peranan ATM semakin berkembang apabila tercetusnya konflik konfrantasi Malaysia-Indonesia (1963-1965).

¹⁷ Muthiah Alagapa (1990). Op.cit.hlm 36 dan Sebagai maklumat tambahan lihat juga laporan Md. Zaki Md Zain (2005) *Senario Masa Hadapan Persekitaran Pertahanan: Panduan halatuju Pembangunan Pertahanan Negara*. Perajurit. Mei. hlm 5-8

¹⁸ Ministry Of Defence. *Malaysia Defence: Towards Defence Self-Reliance*. Kuala Lumpur: Warisan Advertising Sdn. Bhd. 1995. hlm 22

¹⁹ Maklumat diperolehi daripada sesi temubual Mejar Jeneral Dato' Hj Ibrahim Hashim TUDM (2014). Maklumat diperolehi daripada sesi temubual dengan Timbalan AKSPA. Ibu pejabat Kementerian Pertahanan, Jalan Padang Tembak. Kuala Lumpur pada 26 September 2014.

²⁰ Chandran Jeshurun (1980). *Malaysia Defence Policy: A Study In Parliament Attitudes: 1963-1974*. Kuala Lumpur: Universiti Malaya..hlm11-17

²¹ Dzirhan Mahadzir (2015). Closer And Closer: South East Asian Defence Cooperation. *Asian Military Review*. Vol 23.Bil 6. Oct 44-52

Ancaman dari luar sempadan negara ini telah mempengaruhi kepimpinan negara untuk mengusulkan penambahan peruntukan perbelanjaan dan membuat pembelian kelengkapan pertahanan yang lebih baik dalam memastikan keberkesanan ATM melindungi keselamatan negara pada Disember 1964²². Selain itu, kerajaan juga memperkenalkan Pelan Maiden yang menyatakan keselamatan negara adalah tanggungjawab kepada semua kementerian dan bukan hanya terletak kepada ATM semata-mata. Perancangan ini dipengaruhi oleh ancaman PKM dan ancaman luaran yang melibatkan konfrantasi Malaysia-Indonesia dan tindakan Singapura yang bertindak keluar dari Malaysia pada tahun 1965. DPN turut berkembang apabila kerajaan telah bercadang untuk menghasilkan Kertas Putih Pertahanan yang berteraskan memelihara kemakmuran, keamanan, kedaulatan dan berkecuali serta menggunakan pendekatan penyelesaian konflik secara kolektif dan aman. Cadangan ini telah dibentangkan dalam Mesyuarat Kerjasama Asia Pasifik di Seoul pada tahun 1966, namun cadangan tersebut gagal menghasilkan Kertas Putih DPN.

Pembangunan DPN dan ATM telah menghadapi masalah apabila pihak British telah mengambil keputusan untuk menamatkan perjanjian AMDA pada 10 dan 11 Jun 1968. Penamatan perjanjian ini secara langsung memberikan kesan kepada aset dan kekuatan ATM dalam menghadapi ancaman keselamatan. Selain itu, keadaan politik dalaman yang tidak stabil akibat rusuhan kaum pada 13 Mei 1969 telah memaksa kerajaan Malaysia melaksanakan undang-undang darurat. Keadaan ini mempengaruhi Malaysia dengan mengambil keputusan mengamalkan strategi pertahanan *self-reliance* dalam DPN kerana pergantungan aspek keselamatan sepenuhnya kepada negara luar iaitu Britain tidak memberikan jaminan kepada Malaysia dalam aspek pertahanan. Menurut Salim Ahmad Miandad (2002) :-

“The race riot of May 1969, the British withdrawal from Malaysia which denotes the beginning of self-reliance strategy...Developments during 1968–1971, when the British eventually left, and with the no firm commitment in assisting Malaysia’s defence, Malaysia resorted to self-reliance strategy”²³

Semenjak tahun 1970, pembangunan DPN telah melalui fasa yang dikenali sebagai fasa *self-reliance*. Keputusan kerajaan untuk memberikan perhatian dalam membangunkan pertahanan *self-reliance* dipengaruhi oleh beberapa faktor seperti pengajaran daripada tindakan kerajaan Britain yang menarik diri atau menamatkan perjanjian AMDA pada tahun 1968 yang sebelum ini menjadi kekuatan pertahanan Malaysia dan keupayaan ATM. Walaupun AMDA mencapai kegagalan, kerjasama negara anggota AMDA berjaya mencadangkan penubuhan FPDA pada tahun 1969. Idea penubuhan FPDA ini telah ditentang oleh Indonesia, namun pihak Britain bersetuju untuk menubuhkan FPDA pada tahun 1971²⁴ sebagai kerjasama pertahanan yang longgar dan berbentuk persefahaman untuk saling bantu membantu tetapi tidak sebagai perjanjian konkrit yang memberi jaminan untuk saling bantu membantu sekiranya berlaku peperangan. Keadaan ini mempengaruhi Malaysia untuk mengambil keputusan untuk membangunkan ATM dan melaksanakan dasar pertahanan *self-reliance* agar dapat memastikan negara dapat melindungi keselamatannya sendiri²⁵.

Prinsip pertahanan *self-reliance* di Malaysia diperkembangkan dengan mewujudkan industri pertahanan semenjak tahun 1970-an. Kerajaan turut memperluaskan ketumbukan angkatan tentera dengan meningkatkan jumlah anggota tetap yang mencapai 12,000 orang anggota tetap dan 6,000 tentera simpanan dan dibahagikan kepada dua briged, tujuh batalion infantri, dua rejimen peninjau dan beberapa unit logistik. Dalam memastikan kestabilan dalaman negara, kerajaan telah mengambil langkah untuk melaksanakan strategi Keselamatan dan Pembangunan (KESBAN) pada tahun 1970 yang bermatlamat untuk mewujudkan keselamatan dan pembangunan serta pembasmian gerakan komunis. Ini kerana PKM sering menjadikan kawasan luar bandar sebagai pusat kekuatan PKM

²² Ibid

²³ Salim Ahmad Miandad (2002). *Self-Reliance In Malaysian Armed Forces Logistics System: An Essential Element To Enhance Defence Policy*. Tesis. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia.hlm 28-31

²⁴ Peter Lewis Young (1997). *The Five Power Defence Arrangement, A Review*. *Asian Defence Journal*. Mei.hlm 5

²⁵ Sebagai maklumat tambahan lihat juga laporan Aishah Ismail (2002). *TD Menentang Insurgensi Komunis*. *BTDM*. Bil 144 Jan. hlm 16

(*center of gravity*) di mana kawasan luar bandar berfungsi menyalurkan kemudahan kepada gerakan gerila PKM. Melalui KESBAN, pembangunan kawasan luar bandar dalam aspek ekonomi dan sosial dapat meningkatkan keyakinan masyarakat terhadap kerajaan, taraf hidup masyarakat akan meningkat dan seterusnya dapat mencipta keyakinan terhadap kerajaan dan membantu menghapuskan gerakan PKM. Justeru, faktor insurjensi²⁶ PKM (1948-1989) telah mempengaruhi pelan perancangan dan pembangunan ATM dalam pelbagai aspek seperti strategi, dasar, doktrin dan struktur ATM²⁷.

“Kerajaan perlu mempunyai satu rancangan yang menyeluruh. Rancangan bukan sahaja meliputi keselamatan dan gerakan militari tetapi merangkumi aspek politik, sosial ekonomi, pentadbiran, polis dan lain-lain perkara yang ada kaitannya dengan perang insurjensi”²⁸.

Perlaksanaan KESBAN dilaksanakan melalui Rancangan Brigg yang berjaya memisahkan hubungan dan identiti antara masyarakat dengan pemberontak. Rancangan Brigg bukan sahaja melibatkan masyarakat tetapi turut melibatkan agensi kerajaan dengan penyusunan semula bidang tugas agar tidak berlaku pertindihan dan usaha mewujudkan keselamatan dapat dijalankan. Usaha menjalankan penstrukturan semula masyarakat dan agensi telah dilakukan melalui arahan pertama pada 16 April 1950 bagi menubuhkan *Federal War Council* (Majlis Peperangan Persekutuan) dan *State and Settlement War Executive* bagi peringkat negeri. *Federal War Council* adalah sebuah majlis yang dianggotai oleh Pengarah Gerakan, Ketua Setiausaha, Pegawai Pemerintah Udara, Pesuruhjaya Polis, Setiausaha Pertahanan dan Pengarah Perisikan. *Federal War Council* akan bertanggungjawab terhadap dasar dan sumber pertahanan yang akan dilaksanakan. Peringkat negeri (*State and Settlement War Executive*) diketuai oleh Menteri Besar, Penasihat British, Pegawai Kanan Angkatan Tentera, Ketua Polis Negeri dan Seorang Setiausaha sepenuh masa.

Semenjak mencapai kemerdekaan, usaha menerapkan strategi KESBAN telah dilakukan oleh Majlis Gerakan Negara (MAGERAN) serta dibantu oleh Majlis Negara. Majlis Keselamatan dan pembangunan di peringkat negeri pula dikenali sebagai Jawatankuasa Keselamatan Negeri (SSEC) dan Jawatankuasa Pembangunan Negeri (SEDC) yang dianggotai oleh pelbagai agensi kerajaan termasuk polis dan tentera. SSEC dan SEDC di peringkat negeri ini dipengerusikan oleh Menteri Besar dan turut dianggotai oleh semua agensi negeri manakala di peringkat daerah, ianya dipengerusikan oleh pegawai Daerah. Bagi Sarawak pula telah ditubuhkan *Regional Area Security Command* (RASCOM) yang ketua oleh Pengarah Gerakan dan dibantu oleh Ketua Eksekutif Kanan (CEO) yang melibatkan orang awam dan pegawai tentera. Di bawah CEO ini, terdapat tiga division iaitu i) *Civilian Division Staff*, *Police Division Staff* dan *Military Division Staff* yang bertanggungjawab melaporkan mengenai kegiatan subversif. Melalui strategi KESBAN, pendekatan untuk menyelaras pelan perancangan pembangunan ekonomi yang seimbang diwujudkan bagi mengurangkan jurang ekonomi khususnya di kawasan pedalaman agar dapat mematahkan pergerakan PKM yang sentiasa menjadikan kawasan mundur sebagai kawasan mendapatkan bantuan dan sokongan. Peranan ATM semakin berkembang

²⁶ Peperangan evolusionari adalah peperangan yang dilancarkan oleh golongan bukan tentera tetap yang bermatlamatkan untuk mewujudkan sesuatu perubahan terhadap organisasi politik, struktur masyarakat, penguasaan dan pemilikan sumber ekonomi negara serta sistem sosial yang diamalkan oleh masyarakat semasa. Ia adalah taktik yang digunakan oleh pihak yang berkepentingan tetapi tidak memegang kuasa politik dan bertujuan untuk menjatuhkan kerajaan yang telah dipilih oleh sesebuah masyarakat semasa. Manakala insugensi merupakan kaedah melaksanakan peperangan revolusionari yang dijalankan oleh golongan yang menentang kerajaan dalam membawa perubahan terhadap ‘*status quo*’ sesebuah kerajaan yang telah dipilih oleh sesebuah masyarakat. Sebagai contoh, irsujensi Parti Komunis Malaya (PKM) terhadap pihak kerajaan Malaysia ketika 1948-1989. Manakala peperangan menentang irsujensi (*counter-insurgency*) merupakan taktik peperangan yang digunakan oleh kerajaan untuk menentang kegiatan insugensi.

²⁷ Untuk melihat strategi dan taktik PKM menjalankan kegiatan insugensi dan usaha yang dijalankan oleh pihak kerajaan sebagai counter-insugensi. Sila rujuk Zulhilmi Paidi (2003). *Propaganda Dan Perang Saraf: Meninjau Pengalaman Darurat 1948-1960 di Tanah Melayu*. Dalam Zulhilmi Paidi dan Asrar Omar (Edt). *Hubungan Luar Antarabangsa*. Kuala Lumpur: PTS Publications & Distributors Sdn Bhd. hlm 194-221

²⁸ Sebagai maklumat tambahan lihat juga laporan Nasibah Harun (1997). Palapes. *Perajurit*. Julai. . hlm 6

dengan pengishtiharan peta baru Pelantar Benua Malaysia pada 21 Disember 1979 dan pengishtiharan ZEE Malaysia yang merangkumi 200 batu nautika dari pinggir pantai pada 25 April 1980.

Semenjak tahun 1980, kerajaan Malaysia memberikan fokus membangunkan ekonomi bagi meningkatkan taraf hidup dan ekonomi masyarakat yang dapat memperkukuhkan pertahanan negara. Manakala fokus ATM pula adalah berperanan menentang insujensi PKM. Kerajaan juga mengambil pendekatan untuk melakukan pembesaran ATM dari sudut keanggotaan, struktur organisasi, kenderaan perisai dan kuasa tembakan di bawah program pembangunan ATM. Kekuatan TDM diperkukuhkan yang mana TDM menjadi barisan hadapan dalam membasmi gerakan gerila komunis. Bagi TUDM dan TLDM pula, peranannya adalah menyokong operasi angkatan tentera darat. Fokus pembangunan pertahanan *self-reliance* telah diteruskan dengan memperkembangkan industri pertahanan walaupun terpaksa menghadapi gerakan PKM²⁹. Dalam memastikan prinsip pertahanan *self-reliance* dapat dicapai, kerajaan telah memperkenalkan Dasar Industri Pertahanan (DIP) pada tahun 1982 dalam Rancangan Malaysia Ketiga³⁰. Industri pertahanan disasarkan untuk menjadi tulang belakang agar Malaysia mempunyai keupayaan untuk bergantung pada diri sendiri dalam menangani sebarang ancaman. Dalam fasa pembangunan ini juga, kerajaan dan ATM telah memperkenalkan PERISTA bagi meningkatkan keupayaan ATM dan membasmi gerakan insujensi PKM dengan keupayaan konvensional, kekuatan dan kemampuan ATM serta menentukan jalur perhubungan *Sea Lines Of Communication* (SLOC) antara Semenanjung Malaysia dengan Sabah dan Sarawak dapat dilindungi³¹.

Shaharudin Othman (2002) menjelaskan bahawa Kementerian Pertahanan dan ATM telah menggariskan lapan pendekatan yang dilakukan oleh kerajaan dalam menghadapi ketidakpastian dalam persekitaran geopolitik antarabangsa iaitu i) melaksanakan dasar keselamatan yang komprehensif ii) kaedah diplomasi sebagai pendekatan utama iii) Malaysia akan terus mematuhi Pertubuhan Bangsa-Bangsa Bersatu iv) menggalakan sesi dialog antara Malaysia dengan negara serantau v) Pengukuran Tahap Keyakinan (PTK) sebagai mekanisme dalam pengurusan krisis dalam wilayah vi) menggunakan diplomasi ketenteraan vii) aktif dalam kerjasama antara Malaysia dengan negara luar sama ada melalui bilateral atau multilateral dan viii) pemodenan ATM³². Pembangunan dalam memodenkan ATM bermula semenjak tahun 1991 di mana fokus diberikan kepada proses membentuk angkatan pertahanan yang berorientasikan menentang insurgensi kepada angkatan pertahanan yang bersifat konvensional. Antara tahun 1948-1989, fokus ATM adalah untuk menghadapi ancaman dalaman negara iaitu ancaman PKM. Namun setelah perjanjian damai dimeterai pada tahun 1989, fokus ATM telah berubah kepada ancaman luar sempadan negara. Usaha ini dapat dilihat dengan tindakan kerajaan yang mengambil keputusan untuk membangunkan dan memodenkan TLDM dengan pembelian dua buah kapal perang termoden di Asia Tenggara pada ketika itu iaitu KD Lekiu dan KD Jebat bagi memastikan Malaysia dapat melindungi perairannya dengan lebih berkesan. Selain itu, Malaysia turut membangunkan TUDM dengan memastikan TUDM dilengkapi dengan kelengkapan pertahanan yang seiring dengan kemajuan teknologi semasa pertahanan dan dapat melindungi sempadan dan kedaulatan negara. Pembangunan dan pemodenan ATM ini dipengaruhi oleh faktor persekitaran strategik yang mana persekitaran antarabangsa, rantau dan suasana dalam negara Malaysia itu sendiri telah mempengaruhi kerajaan untuk menyediakan sistem pertahanan yang terbaik dalam melindungi keselamatan dan kedaulatan negara. Perkembangan ancaman di peringkat antarabangsa dan rantau mampu membuatkan keselamatan negara terancam. Isu-isu yang melibatkan pertikaian sempadan dan pencerobohan, krisis yang berpotensi mencetuskan konflik dan ancaman

²⁹ Abd Aziz Ahmad (2006). Latihan Dalam Tentera Darat. *BTDM*. Bil 144. Jan. Hlm 26

³⁰ Mohd Hashim Ahmad (2001). Industri Pertahanan Malaysia. *Sorotan Darat*. Jil. 2 Bil 38. hlm 61-64

³¹ Jeneral Tan Sri Raja Mohamed Affandi Raja Mohamed Noor, Panglima Tentera Darat (2014). Maklumat turut diperolehi daripada sesi temubual di Pejabat Panglima Tentera Darat, Markas Tentera Darat. Pada 12 Disember 2014. Ibu pejabat Kementerian Pertahanan Jalan Padang Tembak. Kuala Lumpur

³² Shaharuddin Bin Othman (2002). *Malaysian Armed Forces Modernisation: Would It Enhance National Development? Tesis*. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia. hlm iv dan 1-5

bukan tradisional telah menjadi faktor yang mempengaruhi Malaysia memodenkan angkatan pertahanannya.

Pembangunan dan pemodenan ATM ini selaras dengan perancangan pembangunan negara apabila kerajaan pada tahun 1991 telah memperkenalkan Wawasan 2020. Wawasan 2020 mensasarkan untuk membangunkan Malaysia sebagai sebuah negara industri. Bagi memastikan Wawasan 2020 dapat dicapai, kerajaan Malaysia turut memperkenalkan Rancangan Jangka Panjang Kedua (RJKP2), yang mengandungi Dasar Pembangunan Baru (1991-2000) sebagai kesinambungan Dasar Ekonomi Baru (1971-1990). DEB dan DPB berperanan memastikan keberkesanan dalam pengagihan kekayaan negara dan sosial dapat dipenuhi seiring dengan pembangunan dan pemodenan ATM. Dasar Ekonomi Baru (DEB) dan Dasar Pembangunan Baru (DPB) membuktikan kerajaan dalam Rancangan Jangka Panjang Pertama selama 10 tahun mampu berfungsi membasmi masalah kemiskinan dan menstrukturkan semula sosial dalam membentuk keseimbangan sosial dan ekonomi. Justeru, pembangunan dan pemodenan ATM adalah selaras dengan dasar pembangunan negara yang bergerak secara seiring yang memastikan pembangunan pertahanan dapat dicapai³³.

Kesimpulan

Pembangunan DPN dan ATM adalah dipengaruhi oleh faktor dari dalaman dan luaran negara. Faktor ancaman luaran seperti perkembangan kestabilan politik negara serantau dan percaturan kuasa besar di rantau dan antarabangsa telah mempengaruhi perkembangan pembentukan DPN dan ATM. Dalam masa yang sama faktor dalaman seperti ketidakstabilan politik dalam negara turut mempengaruhi kerajaan dan ATM dalam membangunkan angkatan pertahanan. DPN telah melalui proses yang panjang. Bermula antara 1957-1970, DPN adalah bergantung kepada bantuan luar khususnya Britain manakala semenjak tahun 1970, kerajaan telah memfokuskan pembangunan dasar dan ATM dengan berlandaskan prinsip pertahanan self-reliance. Pelbagai usaha telah dilaksanakan bagi menghasilkan KPP semenjak era 1960-an dan 1980-an, namun ia mengalami kegagalan. Kerajaan Malaysia telah menetapkan DPN yang dibentangkan di parlimen sebagai asas sebagai rujukan dalam pembangunan dasar dan ATM. Dalam memastikan keselamatan negara terjamin, kerajaan telah membangunkan beberapa aspek seperti mengambilkira kepentingan strategik negara, prinsip pertahanan dan konsep pertahanan dalam DPN. Terdapat tiga prinsip pertahanan yang dinyatakan dalam DPN iaitu prinsip pertahanan self-reliance, prinsip kerjasama serantau dan prinsip bantuan luar sebagai prinsip pertahanan negara. Di dalam DPN turut dinyatakan mengenai konsep dan strategi pertahanan yang diamalkan oleh kerajaan seperti HANRUH, cegahrintang (deterrence) dan pertahanan kehadapan (forward defence). Semenjak tahun 1970-an, kerajaan telah membangunkan pertahanannya dengan menjadikan prinsip pertahanan self-reliance sebagai teras bagi memastikan negara dapat melindungi keselamatannya secara berdikari dan mengelakkan bergantung kepada negara luar.

Rujukan

- Abd Aziz Ahmad (2006). Latihan Dalam Tentera Darat. *BTDM*. Bil 144. Jan.
- Aishah Ismail (2002). TD Menentang Insurgensi Komunis. *BTDM*. Bil 144 Jan.
- Baladas Ghoshal (2005). Strategic And Security Environment In East Asia. *Asian Defence Yearbook 2005*.
- Chandran Jeshurun (1980) *Malaysia Defence Policy: A Study In Parliament Attitudes: 1963-1974*. Kuala Lumpur: Universiti Malaya.
- Dato' Sri Mohd Najib Tun Hj Abdul Razak (2011). Teks Rasmi Ucapan Dato' Sri Mohd Najib Tun Hj Abdul Razak Perdana Menteri Malaysia Reinforcing National Defence & Security: A Revisit. Dalam *MIDAS Conference, Strengthening Nation's Defence Security*. 13 September 2011.
- Dzirhan Mahadzir (2015). Closer And Closer: South East Asian Defence Cooperation. *Asian Military Review*. Vol 23. Bil 6. Oct

³³ Ibid). hlm 1-3

- K.S Balakrishnan (1999). China And The Philippines' Imbroglio. *Asian Defence And Diplomacy*. Vol.6. Bil 6. June.
- K.S. Nathan (1998). *Malaysia: Reinventing the Nation, in Asian Security Practice: Material and Ideational Influences*. California: Stanford University Press.
- Maklumat diperolehi daripada sesi temubual Pegawai Kanan Bahagian Dasar dan Perancangan Strategik bagi pihak Menteri Pertahanan (2014) pada 11 Oktober 2014.
- Md.Zaki Md Zain (2005). Senario Masa Hadapan Persekitaran Pertahanan: Panduan Halatuju Pembangunan Pertahanan Negara. *Pembentangan Kertas Kerja*. Konferen Kebangsaan Pertahanan Strategik Dan Keselamatan Serantau (Perkasa). Putrajaya: Pusat Konvensyen Antarabangsa. 24-26 Mei
- Ministry Of Defence. *Malaysia Defence: Towards Defence Self-Reliance*. Kuala Lumpur: Warisan Advertising Sdn. Bhd. 1995.
- Mohammed Ayoob (1995). *The Third World Security Predicament: State Making, Regional Conflict And The International System*. Boulder: Lynne Rienner.
- Mohd Hashim Ahmad (2001). Industri Pertahanan Malaysia. *Sorotan Darat*. Jil. 2 Bil 38.
- Mohd Najib Tun Abdul Razak (1993). *Malaysia's Strategic Perceptions, Challenges of the Post Cold Era*. Kuala Lumpur: Malaysian International Affairs Forum.
- Muthiah Alagapa (1990). Op.cit.hlm 36 dan Sebagai maklumat tambahan lihat juga laporan Md. Zaki Md Zain (2005) *Senario Masa Hadapan Persekitaran Pertahanan: Panduan halatuju Pembangunan Pertahanan Negara*. Perajurit. Mei.
- Nasibah Harun (1997). Palapes. *Perajurit*. Julai.
- Pertahanan Malaysia: Ke Arah Pertahanan Yang Self-reliance*. Kuala Lumpur: Kementerian Pertahanan. 1995.
- Peter Lewis Young (1997). The Five Power Defence Arrangement, A Review. *Asian Defence Journal*. Mei.
- Salim Ahmad Miandad (2002). Self-Reliance In Malaysian Armed Forces Logistics System: An Essential Element To Enhance Defence Policy. *Tesis*. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Sesi temubual Mejar Jeneral Dato' Hj Ibrahim Hashim TUDM (2014). Maklumat diperolehi daripada sesi temubual dengan Timbalan AKSPA. Ibupejabat Kementerian Pertahanan, Jalan Padang Tembak. Kuala Lumpur pada 26 September 2014.
- Sesi temubual dengan Pegawai Kanan ATM di Ibupejabat Kementerian Pertahanan, Jalan Padang Tembak. Kuala Lumpur pada 12 Disember 2014.
- Shaharuddin Bin Othman (2002). *Malaysian Armed Forces Modernisation: Would It Enhance National Development? Tesis*. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Yaacov Vertzberger (1982). [*The Malacca-Singapore Straits: The Suez of Southeast Asia*](#). London: Institute for the Study of Conflict.
- Zakaria Haji Ahmad (1987). Asian-Pacific Security Into The Twenty-First Century: Political, Economy And Social Trends. *Asian Defence Journal*. Ogos.
- Zulhilmi Paidi (2003). Propaganda Dan Perang Saraf: Meninjau Pengalaman Darurat 1948-1960 di Tanah Melayu. Dalam Zulhilmi Paidi dan Asrar Omar (Edt). *Hubungan Luar Antarabangsa*. Kuala Lumpur: PTS Publications & Distributors Sdn Bhd.